CARTE ROMÂNEASCĂ VECHE (SECOLUL AL XVII-LEA) ÎN COLECȚIILE INSTITUTULUI DE CERCETĂRI ECO-MUZEALE TULCEA. CONSIDERAȚII

Lăcrămioara Manea

Oricare dintre categoriile de piese din componența colecțiilor unui muzeu relevă un adevăr petrecut. La fel, şi cartea are un rol hotărâtor în existența unei literaturi sau a unei istorii, prezența ei antrenând un complex de factori într-un domeniu unde cuvântul scris este suveran. O carte reprezintă o scriere cu durata ei; ea poate să deschidă un drum propagând esența unei epoci întregi.

Cultura slavonă sprijinită de Biserica din Constantinopol, care vedea în slavonism un scut de apărare împotriva catolicismului, primește cea mai puternică lovitură prin cărțile tipărite la noi în limba română, începând de la mijlocul secolului al XVI-lea. Este cunoscut că primul tipograf care a tipărit în limba română a fost Filip Moldoveanul; venind la Sibiu pe la 1521, acesta a creat un climat propice dezvoltării culturii noastre naționale. În atelierul lui Lukas Trapoldner a imprimat trei cărți: prima a fost un catehism cu influență luterană - *Catehismul românesc*[1] [Sibiu, 1544], din care nu s-a mai păstrat nici un exemplar; au urmat un *Tetraevanghel slav*[2] [Sibiu], 1546, care reproduce textul din 1512 şi pe care se vede xilogravată stema oraşului Sibiu, şi *Evangheliarul slavo-român*[3] [Sibiu, c. 1551/1553], acesta din urmă fiind astăzi cea mai veche tipăritură cu text românesc care se păstrează.

---

[1] *BRV* I - 5, p. 21-2.

[2] *Ibidem* IV - 2, p. 2-3 (Adăugiri); autorii *BRV*-ului au localizat tipografia în Moldova, dar, de fapt, este vorba de ținutul natal al tipografului.

[3] Nu apare în *BRV*. Unicul exemplar cunoscut, păstrat la Sankt-Petersburg, a aparținut voievodului Gheorghe Ştefan (Octavian Şchiau, *Cărturari şi cărți în spațiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978, p. 45).

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Au continuat Coresi şi ucenicii săi, care au tipărit la Braşov cărți religioase traduse în limba română, desigur, unele cu influențe ale Reformei, altele chiar cu atacuri ale Contrareformei, prima carte fiind *Întrebare creştinească*[1] (1559), un catehism din care s-a mai păstrat doar un fragment de 11 file. Tipăriturile româneşti cuprindeau învățături, explicații, dispoziții de drept canonic şi moral; erau cărți de învățătură, de lectură la strană pentru către dascăli şi cântăreți ai Bisericii, ele neintrând în oficierea strictă a ritualului de către preoți. Cărțile coresiene erau citite în biserici, erau ascultate de neştiutorii de carte şi înțelese de către toți românii[2].

Mai mult, Coresi nu a fost doar tipograf, ci şi editor, care şi-a vândut şi răspândit cărțile prin comerț. La soborul ținut la Cluj, în decembrie 1570, preoții au fost avizați să aducă bani pentru a cumpăra *Psaltirea românească*[3] (1570), cu un florin, şi *Liturghierul-Diaconar*[4] (1570), cu „32 denari”[5].

Despre activitatea tipografică a lui Coresi, istoricul P.P. Panaitescu afirma: „Activitatea tipografică în limba română condusă de Coresi la Braşov se explică în mare parte prin legăturile acestui centru meşteşugăresc şi comercial cu Țara Românească şi cu Moldova. Tipografia condusă de Coresi a fost adusă la Braşov din Țara Românească, el însuşi era un meşter tipograf din această țară, şi avem dreptul să afirmăm, ținând seama de poziția economică a Braşovului, că şi cărțile tipărite de dânsul au fost deopotrivă destinate Transilvaniei, dar şi țărilor de peste munți”[6].

Motivează acelaşi autor că scrisul în limba română, în secolul al XVI-lea, s-a datorat în primul rând orăşenilor, care erau ştiutori de carte românească, pătura socială care a înlesnit opera de traduceri în româneşte[7].

Sfârşitul secolului al XVI-lea şi primele decenii ale secolului al XVII-lea, cu domnii scurte, războaie, tulburări interne şi boierimea care încă predomina social şi economic, nu au fost favorabile pentru continuarea acțiunii de tipărire şi de promovare a cărții româneşti, începută în Transilvania. Dar nu încetează orice activitate culturală, continuându-se

---

[1] *BRV* IV - 4, p. 6-7 (Adăugiri).
[2] D. Simonescu, Gh. Buluță, *Pagini din istoria cărții româneşti*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1981, p. 35-36.
[3] *BRV* I - 16, p. 54-56; *Ibidem* IV - 16, p. 171.
[4] *Ibidem* IV - 9, p. 12 (Adăugiri).
[5] Simonescu, Buluță, *op.cit.*, p. 38.
[6] P.P. Panaitescu, *Începuturile scrisului în limba română*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 152.
[7] *Ibidem*, p. 180.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

traducerea de cărți românești și de copiere de texte românești vechi, precum Matei al Mirelor, care a compus multe lucrări și a copiat altele, la Târgoviște, în perioada 1605-1625[1].

Așadar, biruința limbii poporului nu a putut fi împiedicată, ci doar întârziată până spre mijlocul secolului al XVII-lea. Acest secol din istoria tiparului înregistrează două etape de evoluție, fiecare cu aspecte și particularități proprii, anume 1635-1656 și 1673-1716.

Detalii cu privire la împrejurările în care s-a reluat activitatea tipografică în Țara Românească cunoaștem din predoslovia primei cărți tipărită în slavonește în timpul lui Matei Basarab (1632-1654), *Molitvenic* (Câmpulung, 1635), unde citim: „O astfel de foamete ni s-a arătat nouă de pretutindeni viind, deci vădit din pricina împuținării sfintelor cărți”[2]. Cărțile împuținându-se, voievodul a dispus reintroducerea tiparului în țară, fapt care s-a realizat datorită ajutorului primit din partea lui Petru Movilă.

S-a apreciat că politica tipografică a lui Matei Basarab a urmărit trei ținte: să substituie limbii slavone, ca limbă de cult, limba română; să afirme, prin cartea slavă, un fel de hegemonie culturală între popoarele vecine de limbă slavă, care nu puteau tipări; să întărească, prin tipărirea cărților juridice, poziția clasei conducătoare, pedepsindu-i pe țărani pentru abateri care lezau privilegiile feudale[3]. Matei Basarab a tipărit atât cărți pentru toți românii, cât și cărți slavonești pentru ortodocșii din Peninsula Balcanică. Cu toate aceste ultime încercări, se constată decăderea tot mai pronunțată a culturii slavone.

În Moldova, prima tipografie s-a organizat cu același ajutor kievean, la insistențele lui Varlaam, mitropolitul țării, care avea gata pentru tipar, încă din anul 1637, *Cazania* sa. Cartea munteană și moldoveană tipărită în prima jumătate a secolului al XVII-lea s-a menținut pe linia tradițională a culturii feudale, un tradiționalism ce pare mai pronunțat în Muntenia, unde s-au tipărit în românește numai cărți de predici, *Evanghelii învățătoare*, precum și lucrări juridice: *Pravila* de la Govora (1640) și *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652). În schimb, în Moldova, tot ceea ce s-a imprimat în această perioadă la Iași este în limba română, cea mai prețioasă lucrare fiind,

[1] Dan Simonescu, Victor Petrescu, *Târgoviștea - vechi centru tipografic românesc*, Târgoviște, Muzeul Județean Dâmbovița, 1972, p. 29.
[2] *BRV* IV - 35, p. 184.
[3] Simonescu, Petrescu, *op. cit.*, p. 33.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

fără îndoială, *Cazania* lui Varlaam[1]. Prin conținut, prin forma grafică deosebită, prin frumusețea graiului, cartea a înregistrat o răspândire mai mare decât oricare altă carte românească veche.

Aşadar, numeroasele tipărituri româneşti din ambele principate dovedesc că limba națională reintră în drepturile ei. Cărțile de legi, de ritual bisericesc, cărțile de dogmă creştină şi de predici ne arată că limba românească se introduce timid în Biserică şi în dregătoriile judecătoreşti.

Acelaşi spirit înnoitor a caracterizat şi activitatea tipografică din Transilvania, lucru care se explică prin existența unei tradiții deschisă de Coresi, precum şi datorită ajutorului primit de peste munți. Un calcul aproximativ al cărților tipărite în Țările Române în prima jumătate a secolului al XVII-lea, respectiv între anii 1635-1656, ne sugerează o activitate destul de bogată. S-au tipărit 43 de cărți, din care 23 în limba română, 13 în slavonă, 5 în limbile slavonă şi română şi 2 în limba greacă[2].

În a doua jumătate a secolului al XVII-lea se plasează începuturile literaturii în limba română şi introducerea limbii române în Biserică, care avea să se impună ca limbă liturgică abia în primele decenii ale secolului al XVIII-lea prin traducerea integrală a textelor, inclusiv a imnografiei liturgice. Procesul a culminat cu tipărirea la Târgovişte a *Octoihului*[3] (1712), apoi a *Catavasierului*[4] (1714), iar, în anul 1715, a *Ceaslovului*[5] şi a celei de-a doua ediții a *Catavasierului*[6], cărți de strană având şi textul cântărilor în limba română[7].

Cea de-a doua etapă a tiparului stă sub semnul domniilor lui Şerban Cantacuzino (1679-1688) şi Constantin Brâncoveanu (1688-1714), care s-au implicat în efortul pentru introducerea limbii române în Biserică. Un număr de 24 de ediții scoase în Țara Românească în această perioadă au fost finanțate de cei doi domnitori, fiind oferite în dar bisericilor şi credincioşilor[8].

---

[1] Șchiau, *op.cit.*, p. 47-48.
[2] *Apud* Șchiau, *op.cit.*, p. 49.
[3] *BRV* I - 162, p. 485-486; *Ibidem* IV - 162, p. 223.
[4] *Ibidem* IV - 50, p. 41-42 (Adăugiri).
[5] *Ibidem* I - 170, p. 495-497; *Ibidem* IV - 170, p. 223.
[6] *Ibidem* IV - 53, p. 43 (Adăugiri).
[7] Doru Bădără, *Tiparul românesc la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, Editura Istros, 1998, p. 28.
[8] *Ibidem*, p. 31.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Programul editorial privind literatura liturgică s-a extins, cum bine se ştie, şi în Transilvania, unde s-au editat cărţi româneşti cu sprijinul aceluiaşi domn muntean, Constantin Brâncoveanu. În prefaţa *Chiriacodromionului* de la Bălgrad (1699), tipograful Mihai Iştvanovici vorbeşte despre „ajutoriu nelipsind şi de la prealuminatul şi înălţatul biruitoriu al toatei Uggrovlahii…”[1].

Tot acum pătrunde puternic limba greacă în viaţa socială, datorită creşterii rolului grecilor în societatea românească, pe fondul unor mutaţii politice şi economice favorabile acestora. Acest aspect este oglindit şi de activitatea tipografică din Principate; astfel, în perioada 1678-1716, de sub teascurile tipografiilor din Bucureşti, Iaşi, Snagov, Râmnic şi Târgovişte, adică în aproximativ jumătate din centrele tipografice româneşti, au ieşit 41 de titluri în limba greacă din 136 editate[2].

Pe de altă parte, limba greacă a permis intelectualilor români întoarcerea la izvoarele teologice greceşti, fenomen cu deosebite implicaţii în cultura şi spiritualitatea neamului. Limba literară şi lexicul au căpătat noi valenţe prin efortul cărturarilor români de a traduce textele originale în graiul accesibil poporului.

Unitatea de neam şi de limbă reprezintă fundamentul vieţii culturale în Ţările Române în secolul al XVII-lea - susţinută prin tipărirea şi circulaţia cărţilor româneşti -, cum bine se afirmă chiar în prefeţele acestora. Tipografii munteni şi moldoveni şi, o dată cu aceştia, patronii lor s-au străduit să scoată din teascuri cărţi adresate tuturor românilor. De pildă, mitropolitul Teofil al Ţării Româneşti, în predoslovia *Pravilei* de la Govora (1640), lucrare ce a fost tipărită şi într-o ediţie specială pentru Transilvania, afirma: „Socotit-am că mai toate limbile au carte pre limba lor; cu aceai cugetai şi eu robul domnului mieu Iisus Hristos să scoţ ceastă carte, anume pravila pre limba rumânească, sfinţilor voastre fraţi duhovnici rumâneşti carii sunteţi păstori oilor celor cuvântătoare a turmei lui Hristos”[3].

Tipărită din porunca şi cu cheltuiala lui Vasile Lupu, *Cazania* lui Varlaam (1643), se adresează „către toată semenţiia romenească”. Cele două prefeţe ale lucrării, *Cuvânt împreună către toată semenţia romenescă* şi *Cuvânt către cetitoriu*, scrise de Varlaam (deşi prima este redactată în

[1] *BRV* I, p. 375.
[2] Bădără, *op.cit.*, p. 22.
[3] *BRV* I, p. 109.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

numele domnitorului Vasile Lupu), scot în evidenţă strădaniile mitropolitului Varlaam de a se face auzit de către toţi românii.

În *Liturghia* de la Bucureşti (1680), este viu exprimată în predoslovie, de către mitropolitul Teodosie, ideea unităţii poporului român: „Între Rumâni ce zicem, cuprindem şi pre Moldoveni, că tot dintr-o fântână cură”[1].

Conştiinţa de neam, demonstrată cu prisosinţă şi de aceste tipărituri, a fost o realitate neîntreruptă, chiar dacă manifestarea ei nu este surprinsă în scris decât uneori. În această situaţie este uşor de înţeles de ce produsele materiale şi spirituale treceau cu uşurinţă munţii, iar schimbul de tipărituri şi învăţaţi dintr-o ţară în alta continuă şi se intensifică. Conştiinţa de neam explică, în mare parte, circulaţia intensă a cărţii româneşti vechi, chiar şi atunci când autorităţile habsburgice au luat măsuri aspre cu privire la libertatea de răspândire a cărţilor muntene sau moldovene în Transilvania[2].

De altfel, sentimentul de apartenenţă la comunitatea ortodoxă este exprimat şi prin susţinuta activitate a domnitorilor munteni şi moldoveni de sprijinire şi ajutorare a bisericilor acesteia din Transilvania, unde Biserica Ortodoxă era considerată tolerată, precum şi din Imperiul otoman, în speţă din Dobrogea.

După aceste precizări grăitoare, le considerăm noi, din istoria tiparului românesc de-a lungul secolelor al XVI-lea – al XVII-lea, lucrarea de faţă îşi propune să descrie şi să facă anumite consideraţii cu privire la colecţia de carte românească veche din patrimoniul Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea.

Cum era firesc, cartea românească a circulat intens şi în Dobrogea, în ciuda vicisitudinilor unei ocupaţii otomane de peste patru secole şi jumătate, pentru că românii dobrogeni au avut dorinţă pentru luminare spirituală, împlinită cu mari sacrificii prin înfiinţarea de şcoli şi biserici în localităţi, cu mult înaintea Războiului de Independenţă desfăşurat între anii 1877 şi 1878.

De altfel, au existat mai mulţi factori, cum sunt cadrul natural şi istoric, transhumanţa, biserica, şcoala ş.a., care au determinat diverse căi şi mijloace de pătrundere a cărţii româneşti în Dobrogea. Practica religioasă în sine şi nevoile de instruire au făcut necesară prezenţa cărţilor scoase din tiparniţele româneşti din stânga Dunării, aspect interpretat şi ca o consecinţă a lipsei oricăror posibilităţi oficiale de înfiinţare a unei tipografii şi de

[1] *Ibidem* I, p. 234 nota 1.
[2] Şchiau, *op.cit.*, p. 81.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

realizare a unor tipărituri româneşti în provincia dintre Dunăre şi Mare înainte de 1879[1]. Căile şi mijloacele de pătrundere a cărţii româneşti în Dobrogea au avut la bază relaţiile permanente ale Dobrogei cu toate teritoriile româneşti de la stânga Dunării, pe de o parte, legătura cu Ţara Românească şi Moldova, iar, pe de altă parte, legătura cu Transilvania, mai ales prin intermediul mocanilor. Despre existenţa acestora în Dobrogea există indicii sigure încă din secolul al XVI-lea. Cărţile bisericeşti erau purtate de păstorii din Transilvania, care făceau uneori negoţ cu acestea.

Raporturile au fost însă întotdeauna mai strânse cu Ţara Românească, datorită faptului că Dobrogea fusese parte integrantă a acestui stat în timpul lui Mircea cel Bătrân, cât şi datorită învecinării, pe latura cea mai lungă a provinciei, cu Dunărea, care a avut menirea de a-i apropia pe români. Schimburile culturale ce s-au consumat între aceste două teritorii au avut un curs ascendent şi au fost direcţionate din ambele sensuri, într-un raport de reciprocitate[2].

Un aspect important al acestor relaţii culturale îl constituie prezenţa în Dobrogea a unui mare număr de cărţi în limba română[3] ieşite din tiparniţele Ţării Româneşti (Târgovişte, Bucureşti, Snagov, Buzău, Râmnic), într-o perioadă în care de tipografii dobrogene nu putea fi vorba. Astfel, în biblioteca Institutului de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea se păstrează 58 de titluri (din care şase dublete) de carte românească veche. Dintre acestea, 20 au văzut lumina tiparului în diverse centre tipografice din Ţara Românească, 8 au fost imprimate în Moldova, alte 8 în Transilvania, iar 16 s-au tipărit în tipografii din străinătate: Uniev, Lipsia, Viena, Sankt-Petersburg şi Buda.

Este de presupus că numeroasele danii făcute bisericilor din dreapta Dunării de către domnitorii români au cuprins şi cărţi necesare serviciului religios, ceea ce e firesc, dacă ţinem seama de faptul că Biserica Ortodoxă

[1] Prima tipografie tulceană, „Aurora Dobrogei", avându-i ca directori-proprietari pe A. Fridmann (1879-1883) şi D. Brănişteanu (1883-1891), a editat, la 22 iunie 1879, întâia publicaţie românească locală, intitulată „Steaua Dobrogei - Foie interesilor locale", un săptămânal de format mic, care a văzut lumina tiparului până în anul 1891 (Petru Zaharia, *100 de ani de presă tulceană (1879-1979)*, Bucureşti, 1979, p. 11-12).

[2] Tudor Mateescu, *Din legăturile culturale ale Dobrogei cu Ţara Românească în secolul al XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română", XCIII, nr. 9-10, 1975, p. 1124.

[3] Se păstrează în prezent câteva sute de exemplare de carte românească în vechile biserici, mănăstiri şi în alte instituţii laice din nordul Dobrogei (teritoriul judeţului Tulcea).

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

era pe atunci, pentru românii dobrogeni, una dintre principalele arme de apărare a fiinţei naţionale.

Apreciem că circulaţia şi folosirea cărţilor în Dobrogea începe cel puţin din secolul al XVII-lea de când datează unele dintre ele, păstrate până astăzi în anumite colecţii[1].

Multe dintre aceste cărţi nu au mai ajuns până în zilele noastre, datorită, în primul rând, distrugerilor provocate de războaiele ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, la care s-au adăugat jafurile cerchezilor din secolul al XIX-lea, ce au vizat în special lăcaşurile creştine de cult.

Revenind la colecţia de carte românească veche (1643-1830) a Institutului tulcean, precizăm că 10 volume sunt de secol al XVII-lea, 21 de volume tipărite în secolul al XVIII-lea şi 27 de cărţi româneşti vechi pentru intervalul anilor 1801-1830. Dacă avem în vedere însemnătatea istorică, legăturile originale, însemnările aflate pe spaţiile albe ale foilor, marginal sau în interiorul scoarţelor, legate de anumite evenimente istorico-sociale şi însemnări privind circulaţia şi posesiunea cărţilor, ex-librisuri deosebite, putem aprecia că este vorba de o colecţie preţioasă.

În ceea ce priveşte tipăriturile din secolul al XVII-lea, şase au fost imprimate în Ţara Românească (Târgovişte - 1; Bucureşti - 2; Snagov - 2; Buzău - 1), una în Moldova (Iaşi), două în Transilvania (Bălgrad) şi una în Polonia, la Uniev.

Majoritatea sunt în limba română, mai puţin *Evanghelia greco-română* (Bucureşti, 1693), bilingvă (cu text paralel), exceptând tipăriturile în limbile slavonă şi română, în care indicaţiile tipiconale şi Sinaxarul sunt traduse în româneşte, iar partea de imnografie în limba slavonă, texte considerate stadii de evoluţie a traducerii în limba română pentru o parte a literaturii liturgice, despre care am amintit anterior.

Ca metodologie de descriere a cărţilor am folosit ISBD (A) începând cu stabilirea titlului uniform, menţionarea în paranteze drepte a paginilor nenumerotate (de început şi sfârşit, după caz) şi scoţând în evidenţă atât unele note de ediţie (note generale), cât mai ales elementele particulare fiecărui exemplar în parte - legătura, starea de conservare, însemnări,

[1] De exemplu, *Cazania* lui Varlaam (Iaşi, 1643) şi *Biblia* (Bucureşti, 1688) se păstrează, câte un exemplar din fiecare, în colecţiile mănăstirii Celic-Dere şi ale ICEM Tulcea. Până în prezent, din păcate, nu a fost depistată carte românească de secol al XVI-lea în judeţul Tulcea.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

ex-librisuri, circulație (note specifice). Pentru notele generale s-au făcut unele precizări desprinse din cataloagele de bază - *BRV*, *CBRV* - şi lucrarea specialistului D. Râpă-Buicliu ori au fost adăugate noi elemente de descriere constatate în urma cercetării exemplarelor (ex. numerotări greşite de paginație, note de conținut etc.). În ceea ce privește notele specifice, o atenție deosebită a fost acordată stării de conservare a volumelor şi identificării exemplarelor incomplete. Au fost indicate eventualele pagini lipsă, unele completări manuscrise, inserarea de foi albe la relegarea cărților, descrierea legăturii, transcrierea însemnărilor.

Cea mai veche este *Cazania* lui Varlaam, 1643, tipărită la Iaşi, în tipografia înființată de Vasile Lupu în anul 1642.

▪ Cazania lui Varlaam (română) Iaşi, 1643

Carte românească de învățătură: Dumenecele preste an şi la praznice împărăteşti şi la svănți Mari / cu zisa şi cu toată cheltuiala lui Vasilie Voivodul. - din multe scripturi tălmăcită din limba sloveniasca pre limba Romeniască / de Varlaam. - (Iaşi: În Tipariul Domnesc. În Mănăstirea a Trei S[feti]teli, 1643). - [1], 384, 114, [4] f.: 23 il.; In folio (28 x 20 cm); 19, 28 R (25 x 13 cm)[1]

NOTE GENERALE

Cercetătorii au identificat analogii ale textului *Cazaniei* cu textele unei serii de izvoare imprimate şi manuscrise din cadrul literaturii omiletice bizantine, greceşti, slave şi româneşti din secolul al XVI-lea şi prima jumătate a secolului al XVII-lea, utilizate de Varlaam (Dan Râpă-Buicliu).

Exemplarul este tip „imprimat B", cu încadrarea titlului într-o xilogravură semnată Ilia, datată 1642: sus, în centru, Iisus Hristos binecuvântând, în colțuri cei patru evanghelişti Matei, Marcu, Luca şi Ioan; în dreapta, Sf. apostol Pavel şi Sf. Parascheva; în stânga, Sf. apostol Petru şi

[1] Cota: CRV XVII 3 IV; *BRV* I - 45, p. 137-143; *Ibidem* IV - 45, p. 190; Daniela Poenaru, *Contribuții la Bibliografia românească veche*, Târgovişte, 1973, p. 169; Dan Râpă-Buicliu, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galați, Editura Alma, 2000, p. 153-161; *Bibliografia românească veche: îmbogățită şi actualizată*, vol. I (A-C), Târgovişte, 2004, nr. 251, p. 172-173.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Sf. Ioan cel Nou de la Suceava, iar jos, marii dascăli Vasile, Grigore şi Ioan Zlatoust.

Lucrarea conține două părți: partea I a *Cazaniei* având 382 f. num. (cu greşeli), de la 1 la 384, cuprinde 54 „Învățături" ale Triodului, ale Penticostarului şi ale celor 32 de Duminici după Rusalii; partea a II-a, cu 116 f., cuprinde 21 de cazanii la „praznicele lunilor preste an, împărăteşti şi a svenți mari" - texte cu conținut hagiografic şi panegiric (Dan Râpă-Buicliu).

În 1699 s-a reeditat textul *Cazaniei* sub titlul *Chiriacodromion*[1].

Numerotări greşite de paginație: partea I - f. 22 num. greşit 20; f. 26 num. greşit 29; f. 58 num. greşit 59; f. 172 num. greşit 171; f. 177 num. greşit 176; f. 245 num. greşit 247; f. 247 num. greşit 245; f. 248 num. greşit 249; f. 249 num. greşit 251; f. 250 num. greşit 251; f. 251 num. greşit 252; f. 252 num. greşit 253; f. 253 num. greşit 254; f. 254 num. greşit 255; f. 255 num. greşit 257; f. 256 num. greşit 260; f. 257 num. greşit 259; f. 258 num. greşit 260; f. 259 num. greşit 261; f. 260 num. greşit 262; f. 261 num. greşit 263; f. 262 num. greşit 264; f. 263 num. greşit 267; f. 264 num. greşit 266; f. 265 num. greşit 267; f. 266 num. greşit 268; f. 267 num. greşit 269; […] f. 382 num. greşit 384; partea a II-a - f. 20 num. greşit 21; f. 21 num. greşit 29; f. 92 num. greşit 95; f. 97 num. greşit 93 şi f. 110 num. greşit 113.

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: ulterioară (1839-1840, cf. însemnare), din piele brună pe lemn, cu ornamente florale presate la rece; două închizători metalice; cotor cu patru nervuri profilate, pentru care s-a folosit o piele mai deschisă la culoare.

STARE DE CONSERVARE: exemplar incomplet, cu lipsă f.[2-3] de la început şi f. 115-116 din partea a II-a (inclusiv xilogravura de pe f. 116). Hârtie îmbrunită parțial, primele şi ultimele foi cu uşor atac de carii, depozite de ceară, restaurări empirice; o închizătoare ruptă.

EX-LIBRISURI: etichetă „Ex libris Brancovan", realizată de Gr. Stern la începutul secolului al XX-lea. Ex-librisul reproduce stema-călăreț a lui Constantin Brâncoveanu, aflată pe diploma de conte al regatului Ungariei, şi aparține Anei-Elisabeta Brâncoveanu, căsătorită contesă de Noailles. (pe coperta 1 interior)

[1] Un exemplar se află şi în colecția noastră.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

ÎNSEMNĂRI: *Această svântă carte / kniga ocitelnu / este a lui popa / Vâscu din Visul?/ şi o au cu[m]părat dereptu 14 / florinţi în zias lui / Apafi Mihail Craiul Ardealului / şi cine o va fura să fie treclit şi pro / clit cu toată casa lui. […] 1688* (însemnare de cumpărare şi afurisenie, cu alfabet chirilic, în partea de jos a foilor 167v, 168r, 169r, 170r, 171r, 172r, 173r, 175r, 176r).

Anul 1839. Această Cazanie s-au legat cu plata lui Tudora Zogyer schi […] Mihailă […] Andras, 28 mai 840 […] (însemnare ilizibilă cu privire la legarea cărţii, alfabet de tranziţie, f. 318v).

PROVENIENŢA: achiziţie Melania Ionescu-Nicoară, Bucureşti, 1979.

Conform însemnărilor din secolele al XVII-lea şi al XIX-lea, cartea a circulat din Moldova în Transilvania, iar la începutul secolului al XX-lea a intrat în posesia principesei Ana-Elisabeta Brâncoveanu, căsătorită contesă de Noailles, de fapt, celebra scriitoare franceză Anne-Elisabeth de Noailles (1876-1933)[1].

Activitatea tipografiei domneşti din Iaşi şi-a încetat activitatea în anul 1647, datorită frământărilor politice pe care Moldova le-a cunoscut la mijlocul secolului al XVII-lea, urmate de alungarea de la tron a lui Vasile Lupu şi retragerea lui Varlaam la mănăstirea Secu.

Însă dezvoltarea vieţii spirituale în a doua jumătate a acestui secol impunea prezenţa cărţii tipărite, încercându-se comenzi de imprimare la tipografiile comunităţilor ortodoxe din Polonia. După eşecul proiectului Ducăi-Vodă, mitropolitul Dosoftei a tipărit la Uniev, în anul 1673, două ediţii[2], anume *Psaltirea în versuri*[3] şi *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*, ultima aflându-se şi în colecţiile noastre. Câţiva ani mai târziu, în 1679, Dosoftei a pus în funcţiune o tipografie la Iaşi, dar Biblioteca Institutului de Cercetări Eco-Muzeale nu deţine nici un exemplar scos în vreuna dintre cele trei tipografii ieşene care au activat la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea.

[1] Poate a existat chiar o legătură între Ana-Elisabeta Brâncoveanu şi Melania Ionescu-Nicoară, de la aceasta din urmă ICEM Tulcea achiziţionând, în anul 1979, trei exemplare de carte românească veche cu acelaşi ex-libris Brancovan.
[2] Bădără, *op. cit.*, p. 84.
[3] *BRV* I - 65, p. 209-214.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

▪ Acatist (slavonă, română) Uniev, 1673

Prečestnyi Akathjstŭ i Molebenŭ Prestĕi Bci: Kanonŭ Voskr[e]senŭ i pročję sp[o]stelnyę mol[e]by, kŭ G[o]s[po]du n[a]š[e]mu I[isu]s Chr[i]stu / tălmăcită de pre limba slovenească pe limba rumâniască cu osteneala preasfinţitului Dosoftei. - (Uniev: În Mănăstirea Unievului, 1673). - 47 f.: 1 il.; In -8 mare (19 x 16 cm); 19 R (16 x 12 cm)[1]

NOTE GENERALE

Conform *BRV*, majoritatea au circulat legate cu *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei. Exemplarul nostru nu face parte dintr-un colligat.

Numerotări greşite de paginaţie: f. 32 num. greşit 30.

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: originală, din pergament.

STARE DE CONSERVARE: bună; exemplarul are lipsă f. 48. În anul 2000 s-a intervenit asupra blocului cărţii, fără ca legătura să fie îndepărtată: desprăfuire, stopat atacul uşor de carii, îndepărtat depozite ceară.

PROVENIENŢA: achiziţie anticariat Bucureşti, 1977.

Poate cel mai important centru tipografic în secolul al XVII-lea a fost Bălgradul, unde s-a imprimat numai în limba română, începând din anul 1640[2] până la 1656, iar, după o întrerupere de aproximativ trei decenii, activitatea tipografică s-a reluat în sediul Mitropoliei, unde s-au tipărit alte nouă lucrări, în intervalul 1684-1702.

În anul 1648, în „Cetatea Belgradului" a văzut lumina tiparului prima traducere integrală a Noului Testament, legată de numele mitropolitului Simion Ştefan al Ardealului, mare cărturar aflat în serviciul ridicării culturale a neamului său. Traducerea a fost făcută de ieromonahul Silvestru, venit din Ţara Românească. Textului tradus de el i s-au adus

[1] Cota: CRV XVII 6 II; *BRV* I - 66, p. 215; *Ibidem* IV 65-66, p. 202; *Bibliografia românească veche: îmbogăţită…*, nr. 2, p. 9-10.

[2] Prima carte imprimată aici este *Catehismul calvinesc*, 1640 (*BRV* I - 38, p. 107).

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

îmbunătățiri substanțiale de către Simion Ştefan, deoarece a găsit „multă lipsă şi greşiale în scriptura lui pentru neînțelesul limbiei şi cărții greceşti”[1].

În *Predoslovia către cetitori*, atribuită mitropolitului Simion Ştefan, acesta subliniază necesitatea tipăririi de cărți pentru toate țările române şi crearea unei limbi literare unice, care să fie înțeleasă de toți românii[2].

▪ Biblia N.T. (româna) Bălgrad, 1648

Noul Testament: sau împăcarea, au leagea noao a lui Iisus Hristos Domnului nostru / Cu îndemnarea şi porunca a Măriei Sale Gheorghie Racoți, Craiul Ardealului. - Izvodit den izvod grecescu şi slovenescu pre limba Rumânească.- (Bălgrad [Alba-Iulia]: În Tipografia Măriei Sale, 1648). - [6], 320 f.: 2 il.; In folio (28,5 x 19 cm); 34 R (23,5 x 14 cm)[3]

NOTE GENERALE

Pentru prima dată s-a practicat glosarea marginală pe fiecare pagină, datorată mitropolitului Simion Ştefan, dar şi celorlalți traducători. Pe lângă cele două predoslovii de pe foile liminare, lucrarea conține alte 23 de predoslovii, considerate de traducătorii N.T. drept introduceri pentru fiecare capitol mai important, existente în textul propriu-zis.

Relativ recent, cercetătorul Dragoş Morărescu i-a identificat pe Mihai Zugravu şi Rusu Sibiel ca tipografi şi xilogravori ai N.T. În cadrul cu fructiera de pe masă (gravura Sf.Treime - f.[4]v) apar inițialele „M.Z.”, monograma în care este identificat Mihai Zugravu[4].

Numerotări greşite de paginație: f. 30 num. greşit 25; f. 92 num. greşit 93; f. 93 num. greşit 94; f. 94 num. greşit 95; f. 106 num. greşit 108; f. 163 num. greşit 165.

[1] *Ibidem* I, p. 169.
[2] Şchiau, *op. cit.*, p. 123.
[3] Cota: CRV XVII 4 IV; *BRV* I - 54, p. 165-170; Râpă-Buicliu, *op.cit.*, p. 167-173; *Bibliografia românească veche*: *îmbogățită…*, nr. 89, p. 73-74.
[4] D. Morărescu, *Xilografi necunoscuți*: *Mihai Zugravu*, în „Biblioteca”, 1-2, 1985, p. 54.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: ulterioară, din pânză pe lemn; cotor cu patru nervuri profilate.

STARE DE CONSERVARE: bună; exemplar restaurat, incomplet cu lipsă f. 7, f. 115-116, f. 133, f. 319 şi f. 321-330. După restaurare, primele [6]f. au fost legate greşit astfel: f. [1], [2], [5], [6], [3], [4]. Foile 108-109 legate greşit între foile 113 şi 114. Foile 176-199 legate greşit după f. 219. Urmează foile 142-175 legate greşit între f. 199 şi 220.

EX-LIBRISURI: pe f.titlu, două ştampile cu tuş negru, „Ex libris J.A.Zane".

PROVENIENȚA: achiziție anticariat Bucureşti, 1977.

Timp de un deceniu (1689-1699), tipografia mitropolitană din Bălgrad îşi încetează activitatea, fiind reluată în anul 1699, o dată cu imprimarea a două lucrări cu caracter ortodox: *Bucoavna*[1] şi *Chiriacodromionul*, carte de predici reproducând în mare *Cazania* lui Varlaam[2]. Hârtia utilizată la tipărirea acestuia din urmă, după filigranul „cal şi călăreț" (5 x 6 cm), este de proveniență franceză, din secolul al XVI-lea. Cercetătoarea Sofia Ştirban ajunge la concluzia că tipografia de la Alba-Iulia folosea în secolul al XVII-lea hârtie de import din Țara Românească, aceasta provenind de la mori franțuzeşti, hârtie stocată probabil în cancelaria domnească sau în scriptoriile mănăstireşti[3].

▪ Biblia N.T. Evanghelie (română) Bălgrad, 1699

Chiriacodromion sau Evanghelie învățătoare: care are întru ea cazanii la toate duminecile preste an, şi la praznicele domnesci, şi la sfinții cei numiți / cu blagoslovenia preasfințitului kir Athanasie Mitropolitul. - acum întâi întru acesta chip aşezată şi tipărită / de Mihai Iştvanovici

[1] *BRV* I - 113, p. 369-370.
[2] Bădără, *op.cit.*, p. 96.
[3] Sofia Ştirban, *Un aspect al relațiilor culturale dintre Țara Românească şi Transilvania*: *exportul de hârtie*, în „Apulum", XXVII-XXX, 1993, p. 168.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

tipograful. - (Bălgrad [Alba-Iulia]: În Sfânta Mitropolie, 1699). - [2], 415 f.; In folio (29,5 x 19,5 cm); 31 R (21 x 14 cm)[1]

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: ulterioară, din pânză pe carton.

STARE DE CONSERVARE: bună; exemplar restaurat.

ÎNSEMNĂRI: *Să ştie de această sfântă carte / precum o au cumpărat satul în 20 de florinţi / iar eu Dumbravă am dat singur pre această sfântă carte / 5 florinţi şi 25 de bani ca să aibu pomeană / până unde va trăi această sfântă carte, / pre Dumbravă şi pe femeia lui, Salomie?./ Eu Gligorie din uliţă am dat / singur 4 florinţi de am / agiutorit. Căci am luatu-o / această sfântă carte ca să-mi fie pom/ mană mie şi soţi[ei] mi[ele], / Ioana şi băieţilor mei / văleat 1705. / Scris-am eu Pătru Pop[a]? Toader din Urşua* (însemnare de cumpărare, cu alfabet chirilic, în partea inferioară a filelor [1 - 2] şi 1 - 12).

PROVENIENŢA: achiziţie anticariat Bucureşti.

Doi români, Dumbravă şi Gligorie, din satul Urşua (un sat din Transilvania), dau fiecare câte 5, respectiv 4 florini* pentru cumpărarea de către întreg satul a acestui *Chiriacodromion,* la şase ani de la tipărire, cu o sumă deloc de neglijat, care explică efortul financiar colectiv şi dovedeşte marea dragoste de carte şi limbă românească, preţuirea acordată unor astfel de bunuri[2].

Tiparniţa de la Târgovişte a luat fiinţă în anul 1646, când Procop (Proca) Stanciovici şi Radu Stoicovici au tipărit *Slujebnicul*[3] în slavoneşte. Este posibil ca mutarea tiparniţei de la Dealu la Târgovişte să fi început în 1646, cu atât mai mult cu cât Dealu a dat în 1647 ultima sa tipăritură, *Imitaţia lui Christos*[4] a lui Thomas a Kempis. Meşterilor veniţi cu Proca de la mănăstirea Dealu li se alătură alţii, gravori talentaţi care semnează

[1] Cota: CRV XVII 11 IV; *BRV* I - 115, p. 372-377, 538; Râpă-Buicliu, *op.cit.,* p. 213; *Bibliografia românească veche*: *îmbogăţită…*, nr. 93, p. 77-78.

[*] Florinul - monedă de argint folosită în Transilvania şi echivalentă, în Ţara Românească şi Moldova, cu 213-222 de parale, în timp ce o para este echivalentul a 3 bani.

[2] Lăcrămioara Manea, *Însemnări consemnate pe cărţi vechi româneşti*, în „Biblioteca Bucureştilor", VII, nr. 11, 2004, p. 18.

[3] *BRV* I - 51, p. 158.

[4] *Ibidem* I - 52, p. 158-160.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

ilustrațiile, unele originale, aparținând cărților tipărite la Târgoviște. Unul dintre aceștia este ucraineanul Theodor Tisevici[1].

După un total de șapte lucrări, Târgoviștea își încetează activitatea tipografică în anul 1652, într-un moment în care ținuta artistică a cărților românești era exemplară, ultima fiind cărticica numită *Târnosanie*[2]. Abia în 1708, la mai bine de cinci decenii, este instalată, pe lângă mitropolia din Târgoviște, o nouă tipografie, mai bogată, mentorul din această perioadă fiind Antim Ivireanul, mitropolitul Țării Românești[3].

Însă un moment important din istoria tipografiei Mitropoliei din Târgoviște este pravila feudală *Îndreptarea legii* (1652). Lucrarea conține trei părți: prima și a doua parte a Nomocanonului, iar partea a treia cuprinde Teologia Sf. Părinți. Partea întâi conține mijloace barbare de penalizare a celor vinovați, mai ales de pedepsire a iobagilor. Partea a doua are un conținut de drept canonic: istoria Bisericii Răsăritului, a sinoadelor ecumenice, a soboarelor apostolești. Importanța lucrării crește și prin prezența mai multor mențiuni culturale: despre alfabetul slav, definiția gramaticii, nomenclatura dregătorilor etc.[4]. Ciclul de gravuri purtând semnătura lui Theodor Tisevici se constituie, în *Îndreptarea legii*, din reprezentările celor șapte soboare ecumenice. „Sunt ansambluri constituite din mai multe figuri, așezate în mai multe planuri, în concordanță cu legile simetriei. Siguranța realizării matriței și îndemânarea cu care se imprimă gravura dezvăluie o mână de maestru”[5].

▪ Îndreptarea legii (română) Târgoviște, 1652

Îndreptarea legii cu Dumnezeu: Pravila sfinților apostoli, a ceale 7 Săboare și toate ceale nameastnice / Cu nevoința și userdia și cu toată cheltuiala a preasfințitului de Hristos kir Ștefan. - Iar acum de întâi prepusă toată depre ellineaște pre limba rumânească. - (Târgoviște: În Sfânta

[1] Ana Andreescu, *Arta cărții (cartea românească în secolele XVI - XVII)*, București, Editura Integral, 1997, p. 41.
[2] *BRV* I - 62, p. 204-206.
[3] Simonescu, Petrescu, *op.cit.*, p. 41.
[4] *Ibidem*.
[5] Andreescu, *op. cit.,* p. 45.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Mitropolie, 1652). - p. 9-794: 13 il.; In folio (28,5 x 18,5 cm); 36 R (24,5 x 15,5 cm)[1]

NOTE GENERALE

Cercetătorii au identificat, între izvoarele utilizate, *Sintagma* lui Matei Vlastares, *Nomocanonul* lui Emanuel Malaxos, *Nomocanonul* lui Alexie Aristin din Rhodos, *Pravila* de la Iaşi (1646), *Răspunsurile* lui Anastasie al Antiohiei.

Lucrarea este tradusă din greceşte de Daniil Andrean, care, în prima prefață, îi menționează ca traducători şi pe Ignatie Petritzis şi Pantelimon Ligaridis.

Numerotări greşite de paginație: p. 10 num. greşit 9; p. 15 num. greşit 16; p. 20 num. greşit 18; p. 51 num. greşit 54; […] p. 237 num. greşit 233; p. 242 num. greşit 248 ş.a.

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: fără legătură; legătura originală (coperta 2 şi cotorul) din piele pe lemn, deteriorată, a fost înlăturată în anul 2000 şi se păstrează independent de volum.

STARE DE CONSERVARE: proastă; exemplar incomplet cu lipsă [25]f., p. 1-8 şi p. 795-796; pagini îmbrunite cu depozite de ceară, unele foi rupte parțial, colțuri file îndoite, urme de fostă umezeală, unele restaurări empirice.

ÎNSEMNĂRI: *Să ştii de la Duca Vodă că iar den ce / ştii şi iar şădem la Căpeneşti*[2] *şi […] grămătic […] Iar să ştii văleat 7184* [1676] (însemnare din vremea domniei lui Duca Vodă[*], în josul p. 71, cu caractere chirilice).

Oricine va citi pă această sfântă carte / şi nu o va păstra, acela nu va putea avea [i]ertare / de păcate, măcar de ar face multe bunătăți. /

[1] Cota: CRV XVII 5 IV; *BRV* I - 61, p. 190-203; *Ibidem* IV - 61, p. 201; Râpă-Buicliu, *op.cit.*, p. 174-177.

[2] Probabil satul Cânepeşti, jud. Gorj (N. Stoicescu, *Bibliografia localităților şi monumentelor feudale din România I - Țara Românească*, vol. 1, Bucureşti, 1970, p. 169).

[*] Domnia Ducăi-Vodă în Țara Românească (1674-1678).

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

[semnătura indescifrabilă], *1848* (însemnare cu privire la protejarea cărții, p. 159, cu caractere chirilice).

Scris-am eu Radu log[o]făt din Cârstiian[1] *sin Opri[i] / cându au scris fost-au în sat şăz[ă]tori văleat 7176* [1668]; *Iar scriseiu să-s ştie [în]tâmplându-să atunce / Scris-am eu Stanci[u]* […]; *Pisatie pop[a] Radu ot brătuştie? iată / scrâşu să să ştie cându îmbla semeneci[i] / şi satu[l] să răsăpise la văleat 7184* [1676] (însemnări care consemnează evenimente sociale, pe p. 536, cu caractere chirilice).

PROVENIENȚA: achiziție anticariat Bucureşti, 1978.

Încă de la apariție, pravila feudală *Îndreptarea legii* s-a bucurat de o mare circulație printre români. Muntenii au consemnat în paginile exemplarului nostru evenimente care au reținut în mod deosebit atenția în anii 1668 şi 1676. Este posibil ca după „risipirea" statului, cartea să fi fost purtată prin Țara Românească, judecând după consemnarea de pe pagina 71, făcută de un grămătic cu semnătura indescifrabilă[2].

În paginile următoare ne vom opri asupra activității tipografice din Țara Românească, reluată spre sfârşitul secolului al XVII-lea, în centre precum Bucureşti, Snagov şi Buzău, grație activității lui Mitrofan şi Antim Ivireanul, care au contribuit la desăvârşirea procesului de introducere a limbii române în cult.

În ceea ce priveşte Tipografia domnească din Bucureşti, aceasta şi-a început activitatea în anul 1687, în Sfânta Mitropolie, unde Mitrofan, fostul episcop de Huşi refugiat în Țara Românească, când mitropolitul Dosoftei - al cărui discipol fusese - luase drumul pribegiei în Polonia, a tipărit primele cărți în limba română alternativ cu cele în limba greacă. De ce tipografie domnească? Pentru că cel care a investit în materialul tipografic atât de necesar imprimării primei traduceri a *Bibliei* de la 1688 a fost domnitorul Şerban Cantacuzino[3].

După alegerea lui Mitrofan ca episcop al Buzăului, la 10 iunie 1691 (unde a păstorit până la moarte), ieromonahul Antim Ivireanul a preluat conducerea tipografiei domneşti din Bucureşti şi a continuat munca lui Mitrofan. După 1694, tipografia din Bucureşti s-a mutat la Snagov, unde

[1] Probabil este vorba de satul Cârstienești - Argeş, sat amintit în secolul al XVI-lea şi dispărut în secolul al XVII-lea (Stoicescu, *op. cit.*, p. 178).
[2] Manea, *op.cit.*, p. 17-18.
[3] Bădără, *op.cit.*, p. 62-63.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universității din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Antim a fost şi stareţ între anii 1696-1704. În anul 1701, activitatea tipografică s-a mutat din nou de la Snagov la Bucureşti, unde s-a tipărit până la 1705, când Tipografia domnească a încetat să mai imprime, o dată cu numirea lui Antim Ivireanul ca episcop de Râmnic.

Din cele 27 de titluri care au ieşit de sub teascurile tipografiei domneşti, Institutul de Cercetări Eco-Muzeale Tulcea păstrează câte un exemplar din *Biblia lui Şerban Cantacuzino*, de altfel, prima carte imprimată în această tipografie, şi *Evanghelia greco-română*, 1693.

▪ Biblia V.T. N.T. (română) Bucureşti, 1688

Biblia adică Dumnezeiasca Scriptură: care s-au tălmăcit dupre limba elinească spre înţelegerea limbii rumâneşti / cu porunca … luminatului domn Ioan Şerban Cantacuzino; şi cu îndemnarea dumnealui Costandin Brâncoveanul. - (Bucureşti: [Tip.Domnească] În Scaunul Mitropoliei Bucureştilor, 1688). - 2 col.; [4]f., p.1-918, 929-932: 1 il.; In folio mare (41,5 x 27 cm); 59 R (30 x 18 cm)[1]

NOTE GENERALE

Conform *BRV* IV, există exemplare care au pe ultima foaie nepaginată 16 rânduri suplimentare, în care se precizează că traducerea s-a realizat după ediția *Septuagintei* de la Frankfurt din 1597.

Bibliologul Doru Bădără presupune că pentru foaia de titlu şi ultimul caiet s-au tras tiraje diferite pentru o parte de exemplare, după decesul lui Şerban Cantacuzino. În realitate, imprimarea ediției oficiale a *Bibliei,* scoasă sub patronajul lui Şerban Cantacuzino, s-ar fi încheiat la sfârşitul lunii septembrie 1688. Difuzarea întregului tiraj neefectuându-se imediat, acest fapt a permis noului domn înscăunat să-şi asocieze numele la acest act editorial. Astfel, versiunea brâncovenească apare cu datarea noiembrie 1688 şi diferă de versiunea cantacuzină printr-o altă redactare a titlului şi a epilogului.

[1] Cota: CRV XVII 7 V; *BRV* I - 86, p. 281-291; *Ibidem* IV - 86, p. 206-207; Râpă-Buicliu, *op.cit.*, p. 194-201; *Bibliografia românească veche*: *îmbogățită*…, nr. 172, p. 123-125.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

După opinia cercetătorului D. Râpă-Buicliu, mitropolitul Teodosie este autorul celor două predoslovii, atribuite fals lui Şerban Cantacuzino şi lui Dosithei, patriarhul Ierusalimului.

Numerotări greşite de paginaţie: p. 101 num. greşit 99 etc.

NOTE SPECIFICE

Exemplarul face parte din „tirajul B" (versiunea brâncovenească), după titlu. Nu ştim dacă are cele 16 rânduri suplimentare în epilog, deoarece ultima foaie nenumerotată lipseşte.

LEGĂTURA: originală, din piele pe lemn, tipică de secol al XVII-lea: chenare bogat ornamentate, motive florale în colţuri şi medalion; cotor cu cinci nervuri profilate; două închizători turnate în alamă.

STARE DE CONSERVARE: relativ bună; exemplar incomplet cu lipsă foaia [5] de la început, p. 919-928 şi ultima foaie nenumerotată. Pagini îmbrunite, depozite ceară, forzaţuri ulterioare din altă tipăritură, lipite peste cele originale. Legate invers: p.157-158 după p.159-160 şi p.161-162 după p.163-164.

PROVENIENŢA: achiziţie Melania Ionescu-Nicoară, Bucureşti, 1980.

▪ Biblia N.T. Evanghelie (greacă, română) Bucureşti, 1693

Thei'on kaì hieron E'yagghelion, Hellēnoblakhikon, […] = Sfântă şi dumnezeiască Evanghelie, elinească şi rumânească / cu a blagocestivului prealuminatului domn Ioan Constantin Basarab. - (Bucureşti: [Tip.Domnească] Întru Sfânta Mitropolie a Ungrovlahiei: [Antim Ivireanul], 1693). - 2 col.; [5]f., 372 p.: il.; In folio (30 x 22 cm); 48 R (26 x 17 cm)[1]

NOTE GENERALE

Reeditează textul *Evangheliei*, Bucureşti, 1682. Ediţie oferită în dar de Constantin Brâncoveanu.

[1] Cota: CRV XVII 8 IV; *BRV* I - 95, p. 328-335; Râpă-Buicliu, *op.cit.*, p. 207-208; *Bibliografia românească veche*: *îmbogăţită*…, nr. 91, p. 75-76.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: originală, din piele pe lemn; urme două închizători metalice.

STARE DE CONSERVARE: proastă; pagini inegale, îmbrunite cu depozite ceară, colţurile filelor îndoite.

EX-LIBRISURI: etichetă „Ex libris Brancovan" (coperta 1 interior).
PROVENIENŢA: achiziţie Melania Ionescu-Nicoară, Bucureşti, 1979.

Am amintit că, după anul 1694, Antim Ivireanul a mutat tipografia domnească de la Bucureşti la Mănăstirea Snagov, aceasta nou-înfiinţată tipografie fiind, de asemenea, proprietate domnească. Aici s-a imprimat efectiv între anii 1696, prima carte fiind *Orânduiala slujbei Sfinţilor Constantin şi Elena*, şi 1701, *Liturghierul grecesc şi arăbesc*[1], după care întregul material tipografic a revenit la Bucureşti.

▪ Slujba Sfinţilor Constantin şi Elena (română) Snagov, 1696

Orânduiala slujbei […] la ziua Sfinţilor slăviţi, şi […] mari împăraţi Constantin şi Elena / cu voia prealuminatului domn a toată Ţara Românească Ioan Constantin Basarab Voievod. - (În Snagov: [Tip.Domnească din m-rea Snagov]: [Mihai Iştvanovici], 1696). - [4]f., 42 p.: il.; In - 4° (19 x 14 cm); 24 R (15,5 x 10 cm)[2]

NOTE GENERALE

Prima tipăritură realizată de Mihai Iştvanovici, format la şcoala lui Antim Ivireanul. Editor şi prefaţator: rob Mihai. Textul în slavoneşte şi indicaţiile în limba română.

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: ulterioară, din carton presat şi cotor piele; ştanţe negre florale central şi la colţuri (legătură restaurată).

---

[1] *BRV* I - 136, p. 423-433.
[2] Cota: CRV XVII 9 II; *BRV* I - 102, p. 341-343; *Ibidem* IV - 102, p. 208; Râpă-Buicliu, *op.cit.*, p. 208.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

STARE DE CONSERVARE: bună; exemplar restaurat în anul 2000.
PROVENIENȚA: achiziție anticariat Bucureşti.

▪ **Biblia N.T. Evanghelie (română) Snagov, 1697**

Sfântă şi dumnezeiască Evanghelie / cu voia prealuminatului Domn Ioan Constantin Voievod. - Acum a doua oară tipărită şi diortosită mai cu multă nevoință / de smeritul întru ermonahi Antim Ivireanul. - (Snagov: În Sfânta Mânăstire [Tip.Domnească], 1697). - 2 col.; [3], 180 f.: 4 il.; In folio (29,5 x 20,5 cm); 35 R (23,5 x 15 cm)[1]

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: originală, tipică de secol al XVII-lea, din piele pe lemn, cu ornamente şi urme două închizători.
STARE DE CONSERVARE: proastă; pagini îmbrunite, depozite ceară, foi rupte.
EX-LIBRISURI: etichetă „Ex libris Brancovan" (coperta 1 interior).
ÎNSEMNĂRI: *Invocaţiune* - trei strofe semnate de preotul N. Dărvănescu, 1939 (cu cerneală violet, pe coperta 2 interior).
PROVENIENȚA: achiziție Melania Ionescu-Nicoară, Bucureşti, 1979.

În 1691, Mitrofan, fostul episcop de Huşi, a fost ales episcop de Buzău, înfiinţând în sediul Episcopiei buzoiene o nouă tipografie domnească şi continuându-şi aici activitatea tipografică până în anul 1702. Patronul tipografiei este acelaşi Constantin Brâncoveanu, care urmărea, prin sporirea numărului tipografiilor, să asigure Bisericii Ortodoxe întreaga literatură liturgică atât de necesară clerului şi românilor.

Astfel, din ediţiile apărute la Buzău, 16 sunt de literatură liturgică, din care 10 sunt cărţi de strană: *Apostolul*, *Mineiele* (1698), *Octoihul*, *Triodul*, *Penticostarul* şi *Psaltirea*, mai puţin din această categorie, *Ceaslovul* şi *Tipicul bisericesc*[2]. Menționăm şi alte ediţii imprimate aici:

[1] Cota: CRV XVII 10 IV; *BRV* I - 103, p. 343-344; *Bibliografia românească veche*: *îmbogăţită*…, nr. 92, p. 77 (alt exemplar cu ferecătură se află la Mănăstirea Cocoş, jud. Tulcea).
[2] Bădără, *op. cit.*, p. 72.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Pravoslavnica mărturisire[1] (1691) tradusă de Radu Greceanu, singura carte de literatură dogmatică, şi *Învăţătura de şapte taine* (1702) pentru preoţi, în două ediţii, pentru Ţara Românească şi pentru Moldova.

Triodul din 1700, prima tipăritură buzoiană care conţine numele unui tipograf-gravor, Ioanichie Bacov, se păstrează şi în colecţiile ICEM Tulcea.

▪ Triod (slavonă, română) Buzău, 1700

Triodion: ce să zice Tripeasneţă / den porunca şi toată cheltuiala prealuminatului domn Constantin Basarab Voievod. - care acum întâiu s-au tipărit. - (Buzău: În Sfânta Episcopie [Tip.Domnească], 1700). - 2 col.; [3]f., p.1-474, 656-709: il.; In folio mare (33 x 22 cm); 43 R (27,5 x 16,5 cm)[2]

NOTE GENERALE

Indicaţiile Tipicului, Paremiile, Sinaxarele, Apostolul (p. 602), Rugăciunea pentru binecuvântarea salciei la Florii (p. 498) şi alte rugăciuni (p. 560 - 563) sunt în româneşte, iar cântările şi restul rugăciunilor în slavoneşte (cf. Buicliu).

NOTE SPECIFICE

LEGĂTURA: originală, din piele pe lemn, cu ornamente şi urme închizători.

STARE DE CONSERVARE: proastă; exemplar incomplet cu lipsă p. 475-655 şi p. 710-712; pagini îmbrunite, foi desprinse, margini file zdrenţuite, forzaţuri din alte tipărituri. Legătura desprinsă.

ÎNSEMNĂRI: *Acest Triod cumpăratu-l-am eu Drăguşin, şi l-am dat sfintei besearici den mahalaua / Radului vel hram pr[ea]p[o]d[oa]bna*[*] *Paraschiva, care iaste făcută de […], cu / fămeaia lui Ioana preoteasa, pentru pomeana părinţilor noştri / şi a noastră. Ca să fie de slujba sfintei beseareci în veci. Iar cine o va înstrăina / den acea sfântă besearică, să fie*

[1] *BRV* I - 92, p. 321-324.
[2] Cota: CRV XVII 12 V; *BRV* I - 121, p. 402 - 409; D.Râpă-Buicliu, *Op. cit.*, p. 214-215.
[*] Cuvioasa

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

supt blestemul lui D[u]mnezeu. mart[ie], 7 dni, văl[eat] 7209 [1701] (însemnare de cumpărare şi afurisenie, cu caractere chirilice, în josul pag. 1, 3, 5, 7, 9).

Şi am scris această iscălire? pentru ca să să ştie că la / anul 1838, luna ian[ua]rie, 11 zioa marţi seara pe la / 4 ceasuri din noapte s-au cutremurat pământul / foarte tare, în care s-au dărâmat multe bise/ rici şi s-au făcut […] eu scris-am […] (însemnare inedită despre marele cutremur din estul Europei, pag. 295, cu caractere chirilice).

PROVENIENŢA: achiziţie Melania Ionescu-Nicoară, Bucureşti, 1980.

Însemnări cu privire la seismul din 11 ianuarie 1838, care a fost simţit în toată ţara şi a provocat mari daune, sunt consemnate pe filele mai multor cărţi din colecţiile noastre. În ceea ce priveşte înregistrarea de mai sus, aceasta ar putea fi localizată în Banat ori undeva în sudul Transilvaniei, după ora menţionată, la orele 4 dimineaţa, conform concluziilor cercetătorului Florian Dudaş, care afirmă că seismul a fost semnalat la ore diferite[1].

În concluzie, cărţile româneşti au circulat intens în toate teritoriile locuite de români, aşa cum o dovedesc însemnările şi provenienţa lor. Numeroase cărţi tipărite în secolul al XVIII-lea au fost conservate la bisericile de pe tot cuprinsul Dobrogei, iar numărul cărţilor imprimate după anul 1800 este, şi astăzi, în biserici, mănăstiri şi în alte instituţii preponderent.

Lista cărţilor româneşti vechi - secolul al XVII-lea, păstrate în colecţiile ICEM Tulcea:

Carte românească de învăţătură, Iaşi, 1643
Noul Testament, Bălgrad, 1648
Îndreptarea legii, Târgovişte, 1652
Acatistul Născătoarei de Dumnezeu, Uniev, 1673
Biblia, Bucureşti, 1688
Evanghelie greco-română, Bucureşti, 1693
Orânduiala slujbei Sfinţilor Constantin şi Elena, Snagov, 1696
Evanghelie, [ed. a 2-a], Snagov, 1697

[1] Florian Dudaş, *Însemnări pe bătrâne cărţi de cult*, Bucureşti, Editura Albatros, 1992, p. 120

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Chiriacodromion, Bălgrad, 1699
Triod, Buzău, 1700

Bibliografie

Andreescu, Ana, *Arta cărţii (cartea românească în secolele XVI - XVII)*, Bucureşti, Editura Integral, 1997

Bădără, Doru, *Tiparul românesc la sfârşitul secolului al XVII-lea şi începutul secolului al XVIII-lea*, Brăila, Editura Istros, 1998

Bianu, I., Hodoş, N., Simonescu, D., *Bibliografia românească veche (1508-1830)*, tom I-IV, Bucureşti, 1903-1944

Bibliografia românească veche: îmbogăţită şi actualizată, vol. I (A-C), Târgovişte, Complexul Naţional Muzeal „Curtea Domnească", Târgovişte, 2004

Dudaş, Florian, *Însemnări pe bătrâne cărţi de cult*, Bucureşti, Editura Albatros, 1992

Manea, Lăcrămioara, *Însemnări consemnate pe cărţi vechi româneşti*, „Biblioteca Bucureştilor", VII, nr. 11, 2004, p.17 - 20

Mateescu, Tudor, *Din legăturile culturale ale Dobrogei cu Ţara Românească în secolul al XVIII-lea*, în „Biserica Ortodoxă Română", XCIII, nr. 9-10, 1975, p. 1124-1128

Morărescu, Dragoş, *Xilografi necunoscuţi*: *Mihai Zugravu*, „Biblioteca", 1-2, 1985, p. 54

Panaitescu, P.P., *Începuturile scrisului în limba română*, în *Studii şi materiale de istorie medie*, IV, 1960, p. 117-190

Poenaru, Daniela, *Contribuţii la Bibliografia românească veche*, Târgovişte, 1973

Râpă-Buicliu, Dan, *Bibliografia românească veche. Additamenta I (1536-1830)*, Galaţi, Editura Alma, 2000

Simonescu, D., Buluţă, Gh., *Pagini din istoria cărţii româneşti*, Bucureşti, Editura Ion Creangă, 1981

Simonescu, D., Petrescu, V., *Târgovişte a - vechi centru tipografic românesc*, Târgovişte, Muzeul Judeţean Dâmboviţa, 1972

Stoicescu, Nicolae, *Bibliografia localităţilor şi monumentelor feudale din România. I Ţara Românească (Muntenia, Oltenia şi Dobrogea)*, vol. 1-2, editată de Mitropolia Olteniei, Bucureşti, 1970

Şchiau, Octavian, *Cărturari şi cărţi în spaţiul românesc medieval*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1978

Zaharia, Petru, *100 de ani de presă tulceană (1879-1979)*, Bucureşti, Întreprinderea poligrafică „Arta grafică", 1979

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)

Ancien livre roumain (XVIIème siècle) dans les collections de l'Institut de Recherches Eco-Muséales de Tulcea

Résumé

Dans cet article on s'est proposé de décrire et de faire quelques considérations sur la collection d'ancien livre roumain du patrimoine de l'Institut de Recherches Eco-Muséales de Tulcea.

Le livre roumain a intensémment circulé en Dobrudja, aussi malgré les vicissitudes d'une occupation ottomane qui a duré plus de quatre siècles et demie, et cela parce que les roumains de Dobrudja ont ressenti le besoin l'instruction spirituelle, accompli par l'édification d'écoles et d'églises dans la région beaucoup plus avant la Guerre d'Indépendence de 1877 à 1878.

On a constaté que la circulation et l'utilisation des livres en Dobrudja commence au moins au XVIIème siècle - c'est la date qu'on a trouvé dans les pages de quelques livres et qui ont été gardé jusqu'à présent dans certaines collections. L'Institut de Tulcea possède dix tomes d'ancien livre roumain du XVIIème siècle, dont six ont été imprimé en Valachie (Târgoviste - 1; Bucarest - 2; Snagov - 2; Buzău - 1), une en Moldavie (Iassy), deux en Transilvanie (Bălgrad) et une en Pologne, à Uniev. Les relations ont toujours été plus serrées avec la région de la Valachie grâce au voisinage, sur le côté le plus long de la province, avec le fleuve Danube, qui a fait rapprocher les Roumains. La majorité des publications sont en roumain sauf *L'Evangile greco-romaine*, Bucarest, 1693, avec un texte paralèle. Le plus ancien et *Sermon de Varlaam*, Iassy, 1643 et le dernier, en ordre chronologique, c'est *Triode* imprimé à Buzău, 1700. D'autres livres: *Le Nouveau Testament*, Bălgrad, 1648; *La Correction de la loi*, Târgovişte, 1652; *La Prière à la Vierge*, Uniev, 1673; *Bible*, Bucarest, 1688; *Evangile*, Snagov, 1697.

BDD-A24303 © 2007 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:30 UTC)